

Xeravits Géza (1971) teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Kutatási területei: az Ószövetség, a korai zsidóság és a qumráni közösség története és teológiája.

„Ecce nunc advenit tempus perditionis nostre...”

A Kivonulás egy korai zsidó feldolgozása a *Liber Antiquitatum Biblicarum*ban

Xeravits Géza

Bevezetés

A tanulmányunk tárgyát képező terjedelmes korai zsidó irat a Kr. u. 1. századi Palesztina zsidóságának szellemi terméke. A pseudo-philóni *Liber antiquitatum biblicarum* (*LAB*) középkori kéziratát Philón műveivel együtt hagyományozták, innen a szerzőség téves tulajdonítása. Az irat bonyolult hagyományozási folyamat eredményeként maradt ránk, eredeti nyelvű részleteit nem ismerjük. Bár csak középkori latin kéziratokban maradt fenn, szövege mögött azonban kettős hagyományozási szintet figyelhetünk meg: a latint görögből fordították, amely mögött viszont egyértelműen sémi, nagy valószínűséggel héber eredeti áll.¹ A kutatók vitatják, hogy vajon a Templom lerombolása előttre, vagy utánra kell-e keltezni a művet, jelen tanulmány szempontjából ennek nincsen különösebb jelentősége.² Felépítésében hűen követi a biblikus kronológiát, Ádámtól Dávidig, s a Bibliából ismert anyagot számos nem bibliai elemmel bővíti. Ennek alapján műfaját előszeretettel sorolják az „újraírt Biblia” kategóriájába – már amennyiben tartható egy ilyen műfaj létezésének hipotézise a korai zsidóságban.³ Akárhogy legyen is, a *LAB* szerzője szisztematikusan halad az ószövetségi elbeszélésfonal mentén, és szabadon, saját szándékai szerint szövegezi meg mondanivalóját.

A *LAB* 10. fejezete egyike az első olyan ránk maradt Biblián kívüli szövegeknek, amelyek a zsidóság Egyiptomból történt kivonulásának történetét szisztematikusan és részletesen dolgozzák fel. A Krisztus előtti két évszázadból a *Jubileumok könyve*, *Ezekiel Exagógéja* és a qumráni *Átdolgozott Pentateuchus* érinti a témát kisebb-nagyobb részletességgel, míg a Kr. u. 1. évszázadban a Philón által írt *Mózes élete* és a szintén alexandriai eredetű *Bölcsesség könyve* szentel figyelmet neki.

Az alábbi tanulmány célja, hogy megvizsgálja a *LAB* 10. fejezete anyagának egy érdekes részletét, amely a zsidóknak a tengercsoda előtti lázongásáról szól (*LAB* 10:3), s amelyet későbbi hagyományok is megőriztek.

A szövegegység szerkezete

A fejezet viszonylag jól elhatárolható szövegkörnyezetétől. A megelőző fejezet Mózes gyermekkorával foglalkozik, záró mondata azzal fejeződik be, hogy a gyermeknek kiemelkedő üdvtörténeti szerepe lesz majd: „és általa szabadította meg Isten Izrael fiait, amint megmondta” (9:16). A következő fejezet viszont már a pusztai vándorlás harmadik hónapjának eseményeivel kezdődik, így a 10. fejezet tematikus önállósága kétség felett áll.

Ami a fejezet belső szerkezetét illeti, Frederick Murphy egy tanulmányában meggyőzően mutatta ki, hogy a *LAB* egy sajátos, teológiai indíttatású formaegységének feleltethető meg. Az ide tartozó, hasonló felépítésű szövegegységek az emberi és isteni terv tudatos ellentétbe állításának megfelelően építkeznek, négy alapvető lépcsőben.⁴ Valóban, a Murphy által javasolt szerkezet elemei megfigyelhetők e fejezetben: a 10:2 a gonosz ellenség tervét összegzi, a 10:3 az erre adott, emberi „ellentervet” mutatja be, a 10:4-ben egy ettől eltérő emberi véleményt közöl a szerző, majd a 10:5–6

A Kivonulás ábrázolása a Dura Európos-i zsinagóga freskóján (Kr. u. 3. század)

Istennek az eseményekre adott válaszát írja le. Ezek az alapvető elemek azonban egy szerkezetileg összetettebb háttéren helyezkednek el, a következőképpen:

I.	10:1	bevezetés
II.	10:2a	akció 1: az egyiptomiak
III.	10:2b–3	reakció 1: a zsidók
	10:2b	lázadás
	10:3	krízisintervenciós kísérletek
IV.	10:4	akció 2: Mózes invocációja
V.	10:5–6	reakció 2: isteni intervenció
	10:5	a tengercsoda
	10:6a	a zsidók megmenekülése
	10:6b	az egyiptomiak pusztulása
VI.	10:7	lezárás (távolabbi következmények)

A fejezetet keretező két vers témája számos párhuzamot mutat egymással. Mindkettő isteni csodák köré építkezik, ezek azonban ellentétes előjelűek: a bevezetésben elősorolt tíz csapás Isten büntető csodái, míg a lezárásban említettek az isteni segítség, gondviselés pozitív kifejeződései. Ezek a versek egy komplex, kétszintű felépített szövegegységet kereteznek; a diptichon két táblája megegyező tematikus szekvenciát mutat. Először a konkrét szükséghelyzet bemutatására kerül sor, két lépcsőben: az egyiptomiak üldözik a zsidókat, mire azok komplex reakciót adnak, melyben számon kérik Istent a kialakult helyzet miatt, majd pedig különböző megoldásokat javasolnak a krízis elhárítására – melyek eredményessége legalábbis kérdéses. Ezt követően, szintén két lépcsőben, a válságos helyzet végeredményben hatékony kezelését mutatja be a szerző: Mózes átadja a kezdeményezést Istennek, aki pedig, hathatós beavatkozásának eredményeképp, a krízist megnyugtatóan rendezzi.

A bibliai háttér

A szerző elbeszélésének kiindulópontja – értelemszerűen – a kivonulásnak az *Exodus* könyvében elbeszélte eseménye. A bevezető mondat látszólag az *Exod* 2:23 és 1:8 versek elemeiből építkezik. A bibliai könyvben két különböző fáraóra vonatkoznak e félmondatok, itt azonban valószínű, hogy ugyanarról a személyről van szó. A Józsefet ismerő fáraó haláláról a *LAB* 9:1 már beszámolt, mégpedig az *Exod* 1:6–10 elbeszélésének

megfelelően. Ha igazat adunk Howard Jacobson meglátásának,⁵ a *LAB* 9–10. fejezetei két, eredetileg párhuzamos „József utáni történetet” iktatnak a könyvbe, ebben az esetben a 10:1 is a Józsefet ismerő fáraó haláláról beszél. Minthogy azonban a *LAB* 9. fejezete egészében a zsidók sanyargatásának témáját dolgozza fel, az elbeszélés egésze szempontjából logikusabb azt gondolni, hogy a két bibliai félvers összevonásaként létrejött bevezető mondat azt sugallja: a *LAB* szerzője is két egymást követő fáraó uralmával számol József és a kivonulás között.

A bevezetés második részében a szerző röviden összefoglalja az Egyiptomot ért csapásoknak az *Exod* 7:14–12:33 közti elbeszélését. Tíz csapás felsorolását ígéri (*misit quoque Deus super eos decem plagas et percussit eos*, „Isten küldött továbbá rájuk tíz csapást, és megverte őket”), de csak kilencet közöl (a fekélyeket kihagyja), mégpedig az *Exodus*-ban találhatóól némileg eltérő sorrendben – sem a hatodik csapás kihagyásának, sem a sorrend felcserélésének nem látható tudatos oka. Az viszont feltűnő, ahogy Isten cselekvésének ritmusát bemutatja a szerző. A bibliai *exaudivit* után az isteni aktivitás kétirányú, elküldi Mózeset és elküldi a csapásokat, viszont a *mitto* („küld”) igéhez mindkét alkalommal egy-egy további igét is csatol; ami a zsidókat illeti: *misit Moysen et liberavit eos de terra Aegyptiorum* („és elküldte Mózeset, és megszabadította őket az egyiptomiak földjéről”), ami pedig az egyiptomiakat: *misit... plagas et percussit eos* („küldött rájuk tíz csapást, és megverte őket”). Túl a szerkezeti hasonlóság segítségével hatásosan megalkotott ellentét, figyelemre méltó, hogy a zsidókkal kapcsolatban szerzőnk az ebben az összefüggésben szokatlan *libero* igét használja. Jacobson a fordítások során létrejött szövegromlással magyarázza ezen ige jelenlétét, Murphy viszont felhívja a figyelmet arra, hogy az ige, mégpedig ugyanebben a nyelvtani alakban (*liberavit*), a megelőző fejezet záró mondatában szerepel, a kisgyermek Mózes alakjával kapcsolatban: „és megszabadította általa (*et liberavit per eum*) Isten Izrael fiait, amint megmondta” (9:16).⁶ Így viszont egyértelmű, hogy a szerző tudatosan él a váratlan szókapcsolat (*liberavit... de terra Aegyptiorum*) figyelemkeltő hatásával, hiszen az isteni jelenlét folytatólagos és koherens mivoltát állítja nyomatékkal olvasói elé.

A következő mondat a kivonulás bibliai eseményeinek egy kritikus részletére ugrik, s az *Exod* 14:8–11a szakaszt követve a zsidókat üldözőbe vevő egyiptomiakról, valamint az ettől megrémülő zsidókról beszél. A történet továbbvezetése azon-

ban újszerű. Az *Exodus* könyvében a zsidók Istenhez kiáltanak, majd Mózes ellen láznak (*Exod* 14:11b–12); itt viszont Mózesen keresztül egyenesen Istent vonják kérdőre – a panasz megfogalmazásának hátterében talán a *Numeri* 14:3 versének anyagát sejtethjük. Ezután pedig egy váratlan részlet következik, valószínűleg az *Exod* 14:12b szövegéből kiindulva, a zsidók különféle megoldásokat javasolnak a helyzet kezelésére; ennek az ötletelésnek viszont nincsen biblikus megalapozása.

Mózes reakciója meghívás-elbeszélésének elemeiből építkezik (*Exod* 3:13–14), majd a perikópa többi része az *Exodus* 14. fejezetének anyagán alapszik, a tenger kiszáritásánál utalással Mirjam dalának anyagára (*Exod* 15:8). Végül, a záró vers egyfajta amalgámja különböző, a pusztai vándorlásra utaló bibliai szakaszok szövegeinek.

A zsidók reakciója

A fejezet egyik legérdekesebb részlete a zsidók lázadásának leírása a 10:2b–3 versekben; az elmúlt évtizedekben több kutató is figyelmet szentelt e kis szakasznak.⁷ Sajátossága abban rejlik, hogy – amint azt Saul Olyan meggyőzően kimutatta – legősből elérhető forrása a zsidók tengerparti pártoskodása hagyományának (10:3). Ugyanakkor azonban majdnem ennyire érdekes az a kis részlet is, amelyben az egyiptomiak látványától összezavarodott nép Mózeshez fordul (10:2b). Mint említettük, már a bibliai szöveg utal arra, hogy az üldözök látványától sokkolt zsidók a tengerparton Mózes ellen fordulnak – a *LAB* szerzője szerint azonban Isten az, akit ebben a válságos helyzetben számon kér a nép. Keserű vádjuk a helyzet öszszegzésével indul, a megfogalmazás a kilátástalanság teljes voltát jól szemlélteti:

<i>mare enim</i>	<i>ante</i>	<i>nos</i>
<i>et multitudo inimicorum</i>	<i>post</i>	<i>nos est</i>
<i>et</i>		<i>nos in medio</i>

Ebben a helyzetben emberileg teljesen megérthető bevezető felkiáltásuk: „Íme, most elérkezett pusztulásunk ideje!” Ugyanakkor azonban a mindentudó olvasó az előzmények alapján többet is lát ennél, hiszen a szabadítás fent említett szempontja már a fejezet elején tényként számol megmentésükkel (*liberavit* – az ige mindkét-szer perfectumban szerepel, az események megtörténte előtt). A következők során, négy részből álló „vádbeszédük” tovább érzékelteti, hogy a nép távol áll attól, hogy a konkrét szituáció megértésekor transzcendens szempontokat is érvényesítsen. Először kétségbe vonják Egyiptom elhagyásának értelmét (*ob hoc nos eduxit Deus*, „ezért vezetett ki bennünket Isten?”), majd az atyákkal kötött szövetségek értelmét (*aut hec sunt testamenta...*, „avagy ezek volnának a szövetségek?”), ezután pedig – a *Genesis* 12:7 vagy 15:18 szövegére utalva – a beteljesedést kérdőjelezzik meg (*semini vestro dabo terram*, „utódaidnak adom a földet”); ezzel tehát a múltat, a jelent, és a jövőt egyaránt értéktelenné nevezik meg. Murphy felhívja a figyelmet a nép értetlenségéből következően a rész mélyén lappangó szerzői ironiára;⁸ hozzátehetjük, ezt különösen hangsúlyossá teszi az, ahogy a panaszkodók a *Genesis*-ből származó allúziót kiegészítik: „amelyen lakoztok” (*quam vos habitatis*) – az ígéret beteljesedésének jelen idejű nyugtázását. A nép lázadásának oktalan voltára aztán panaszuk utolsó, negyedik eleme mutat rá igazán. A „most hát tegyen úgy velünk, ahogy tetszésére van” kitétel⁹ a részlet bevezető tagmondatának egyenes folytatása, s ezzel Istent – a szabadítás küszöbén – a nép elpusztítójaként kvalifikálják:

ecce nunc advenit tempus perditionis nostre

...

<et> nunc quod placitum est ante conspectum suum faciat in nobis.

Ezután közli a szerző a nép frakciókra oszlását, a krízishelyzet hatékony kezelésére vonatkozó elképzeléseik szerint. Az első csoport az öngyilkosságot választaná, a második a szolgáorba való visszatérést ajánlja társainak, míg a harmadik arra szólít fel, hogy küzdjenek fegyverrel ellenségeik ellen. Hasonló hagyománnyal egyéb művekben is találkozunk. A samaritánus közösség által megőrzött *Memar*

Liber antiquitatum biblicarum 10. 1–7

1. *Az egyiptomiak királya pedig meghalván egy új király emelkedett fel, és sanyargatta Izrael egész népét. Ők azonban az Úrhoz kiáltottak, és meghallgatta őket. És elküldte Mózeset, és megszabadította őket az egyiptomiak földjéről. Isten küldött továbbá rájuk tíz csapást, és megverte őket. Ezek voltak a csapások, tudniillik: vér és békák és mindenféle teremtmények és jégverés és a nyájak pusztulása és sáskák és szúnyogok és tapintható sötétség és az elsőszülöttek halála.*

2. *És midőn kijöttek onnan, és elmentek, akkor megkeményedett az egyiptomiak szíve, és elkezdték üldözni őket, és megtalálták őket a Vörös-tengernél.*

És Izrael fiai az ő Urukhoz kiáltottak, és szóltak Mózeshez, mondván: „Íme, most elérkezett pusztulásunk ideje – előtűntünk ugyanis a tenger; az ellenség sokasága pedig mögöttünk, mi pedig közepén. Ezért vezetett ki bennünket Isten? Avagy ezek volnának a szövetségek, melyeket atyáinkkal kötött, mondván: Utódaidnak adom a földet, amelyen lakoztok? Most hát tegyen úgy velünk, ahogy tetszésére van!”

3. *Akkor, tekintettel a pillanatnyi helyzet okozta félelemre, Izrael fiai véleményeik alapján három csoportra oszlottak.*

Ruben törzse, Isszakár törzse, Zabulon törzse, és Simeon törzse ugyanis azt mondták: „Gyertek, vessük magunkat a tengerbe! Mert jobb nekünk a vízbe vesznünk, mint az ellenség által megöletnünk.”

Gád törzse, Aser törzse és Dán és Naftali törzsei viszont azt mondták: „Nem, hanem térjünk vissza velük, és ha meghagyják az életünket, hát szolgáljuk őket!”

De Lévi törzse és Júda és József törzse, valamint Benjámín törzse azt mondták: „Nem úgy! Hanem megfogván fegyvereinket harcoljunk ellenük – és az Isten legyen velünk!”

4. *Mózes is felkiáltott az Úrhoz, és mondta: „Uram, atyáink Istene, nemde azt mondtad nekem: menj és mondd meg <Izrael> fiainak, Isten küldött engem hozzátok? És most, íme, kivezted népedet a tenger partjára, és az ellenség üldözte őket. Uram, emlékezzél hát nevedre!”* 5. *És Isten így szólt: „Mivel felkiáltottál hozzám, fogd hát pálcádat, és üss rá a tengerre, és az kiszárad. Mózes pedig mindezt megcselekedvén megdorgálta Isten a tengert, és a tenger kiszáradt. És megállt a tenger vize, és előtűntek a föld mélységei, és lemeztelenítették a lakott világ alapjai Isten félelmetes ordításától, és az Úr haragjának lehetetétől.*

6. És keresztülment Izrael a tenger közepén, a szárazon, az egyiptomiak pedig látták, és folytatták az üldözésüket. Isten azonban eltompította érzékeiket, és nem tudták, hogy a tengerben mennek. És történt, hogy amikor az egyiptomiak a tengerben voltak, Isten ismét parancsolt a tengernek, és mondta Mózesnek: „Sújts újra a tengerre!” És úgy tett. Isten pedig parancsolt a tengernek, és az visszatért áramlásába, és elborította az egyiptomiakat, és szekereiket és lovaikat <mind a mai napig>.

7. Népét azonban kivezette a pusztába: negyven évig kenyeret hullatott nekik a mennyből, és fűrjetek hozott a tengerből, és őket követő vízforrást hozott elő. Felhőoszlopban vezette őket nappal, és tűzoszlopban világított nekik éjszaka.

Marqa (IV. 8) szintén három különböző frakcióról ad hírt, a rabbinikus hagyomány pedig, elsősorban a targumok – különös részletességgel a *Pseudo-Jonatán Targum* –, valamint más késő antik rabbinikus szövegek (vö. pl. j. *Ta'anit* 2:5) szintén ismerik a történet e kibővítését, négy pártoskodó csoportról tanúskodva. Saul Olyan kiváló cikkében az alábbiak szerint összegzi a források eltéréseit:¹⁰

1. a rabbinikus és samaritánus hagyomány nem nevezi meg a pártoskodó törzseket, a *LAB* viszont igen;
2. a rabbinikus hagyomány nem fűz a véleményekhez részletesebb kifejtést, és a samaritánus szövegben is csak az egyik vélemény kerül alátámasztásra, mégpedig a biblikus megalapozású, az *Exod* 14:12 alapján, ezzel szemben a *LAB* szerzője mindegyik véleményt megindokolja;
3. mind a rabbinikus, mind a samaritánus tradíció megőrzi a vélemények Mózes általi egyenkénti kommentálását, a *LAB* szövegében viszont Mózes nem foglalkozik a nép nézeteivel, hanem a panaszáradat végén egyenesen Istenhez fordul.

A szövegek egymástól való függését nem lehet kimutatni; sokkal valószínűbb, hogy egy közös, mára elveszett hagyománytól függenek. Ez a kérdés azonban nem képezi jelen vizsgálódás tárgyát – sokkal érdekesebb ehelyt arra rátekinteni, hogyan értékeli a *LAB* szerzője a nép krízisintervenciós ötletelését.

A leginkább szembevetendő szempont Mózes tökéletes hallgatása a nép frakcióinak véleményeivel kapcsolatban. Nem csupán az egyes véleményeket hagyja szó nélkül, hanem az eseményekre adott, Istenhez forduló záró reflexiójában (10:4) sem utal arra, amit a csoportok javasolnak. Valóban, a nép felvetései közül legalább az első kettő elfogadhatatlan megoldásnak tűnik a kor zsidó gondolkodása számára. Ami az öngyilkosságot illeti, ebben a formában nem feleltethető meg a korai zsidóság irodalmában a makkabeusi kortól helyenként megjelenő „noble death” eszméjének.¹¹ S jóllehet az első zsidó háború idején – legalábbis Josephus tanúsága szerint – példáit találhatjuk végső elkeseredésben elkövetett öngyilkosságoknak (vö. *BJ* IV i 10; III viii 7; VII ix 1–2), ezek azonban nem váltak normatívvá soha a zsidó gondolkodásban.¹² Az egyiptomiak szolgálatába való visszaszegődést már az ószövetségi hagyomány sem tartotta elfogadhatónak. Különösképpen élesen vetődik fel ez a megoldás a *LAB* esetében, ahol a „szolgálni” (*servire*) ige előfordulásai mindig kapcsolatban állnak a bálványistenek tiszteletével.¹³ A kutatók véleménye azonban megoszlik annak a kérdésében, vajon hogyan értékelt a *LAB* szerzője a harmadik csoport véleményét, azaz az ellenséggel történő fegyveres harc felvételének gondolatát. Saul Olyan – aki a művet egy felkeléssel szimpatizáló szerző alkotásának tartja a Kr. u. 70-es éveket követő időszakból – amellet érvel, hogy Pszeudo-Philón szimpátiával fordult a nép harmadik frakciójának megoldási kísérlete felé. Frederick Murphy – aki szerint egyébként a *LAB* keletkezése a felkelés előtti időre tehető – irodalmi megfontolásokból cáfolja ezt a nézetet,¹⁴ s ebben igaza van. A közvetlen szövegösszefüggés egyértelművé teszi, hogy az egymást követő véleményeknek nincs értéksorrendje, s Mózes mindenestől ignorálja őket reflexiója során.

Mózes invokációja

A zsidók lázongásának tetőpontján Mózes maga is Istenhez kiált, s a krízishelyzet megértését teljességgel más alapra helyezi (10:4). A néphez hasonlóan ő is a Fennvaló korábbi szavait idézi: azokat azonban, melyek saját küldetésére vonatkoznak. Istent „atyáink Istene”-ként (*Domine Deus patrum nostrorum*) azonosítja, amivel rögtön távolságot vesz népének vádjaitól, ahol az ósatyák a meghíusultnak hitt szövetség letéteményeseiként kerülnek említésre. Egyszersmind azonban hangsúlyozza, hogy ugyanarról az Istenről, s ugyanarról az üdvtörténeti folyamatról van szó, amikor az *Exod* 3:13 többes szám 2. személyű utóragja helyett első személyű névmással utal Istenre (*nostrorum*).¹⁵ Ugyanezen rekontextualizálás szolgálatában áll a szolgaságból való kivezetés említésének a módja: ami a zsidók szemében kétségbeesett, vádló kérdés (*ob hoc nos eduxit Deus*, „ezért vezetett ki bennünket

Isten?”), az Mózes számára a titokzatos, gondviselészerű jelen ténye (*et nunc ecce adduxisti populum tuum*, „és most, íme, kivezettek népedet”).

A megtapasztalt krízis ugyanakkor Mózes számára a küldetés lehetséges krízise, amit szépen mutat az invokáció igéinek szekvenciája: *tu dixisti ad me* → *misit me Deus* → *adduxisti populum tuum* → *inimici persecuti sunt post eos*. A néppel ellentétben azonban Mózes nem kezd emberi játszmák kiépítésébe, s a kezdeményezést átadja Istennek: „Uram, emlékezzél hát nevedre!”

Mózes és a nép válsághelyzetben felmutatott attitűdjei transzcendens szinten való értékelésének különbségét érzékelteti egy egyszerű szerkesztési sajátosság is: ahogy a szerző az (*ex*)*clamo* igét szerepelteti a fejezetben. Az ige négy alkalommal fordul elő a szövegben. A 10:1-ben a zsidók az Úrhoz kiáltottak (*clamaverunt ad Dominum*), mire a reakció a meghallgatás (*et exaudivit eos*). A 10:4-ben Mózes is az Úrhoz kiált (*exclamavit et Moyses ad Dominum*), válaszképpen isteni kijelentésben részesül (10:5), ami kifejezetten utal arra, hogy Mózes invokációjára adott reakcióról van szó (*quoniam exclamasti ad me*). Isten megszólítása mindkét esetben eléri célját – először a szabadítás első lépcsőjét, majd annak kézzelfogható beteljesedését. E két szövegrészlet között helyezkedik el a *clamo* ige egy további előfordulása: a kilátástalannak tűnő helyzetbe jutott zsidók a tengerparton szintén Istenhez kiáltanak

(*et clamaverunt filii Israel ad Dominum*, 10:2), amire azonban, mint látjuk, se Mózesről, sem pedig Istentől nem kapnak választ; vádjaik és emberi erőfeszítésből született krízisintervenciós kísérleteik figyelmen kívül maradnak.

Zárásképpen: a nép lázongása a LAB egészének összefüggésében

Mint láttuk, a LAB 10:2b–3 verseiben a lázongó nép gondolkodásmódja a fejezet egészének szempontjából kudarcként értékelhető. A mű szerzője mégsem öncélú akkor, amikor ezt a kis jelenetet könyvébe iktatja – annak ugyanis két szempontból is jelentősége van. Egyfelől, Frederick Murphy hasznos sémája szerint, a fejezet a „plan-structure” szerint épül fel, s a zsidók lázongása nyomatékos kontrasztul szolgál az esetlen emberi tervek túlmutató, hatékony isteni terv megvalósulásának érzékeltetéséhez. Másfelől, amint Charles Perrot hangsúlyozza, a LAB egészének egyik fontos összetartó eszméje a szövetség gondolata.¹⁶ Ebből a szempontból a zsidók „vádbeszédének” központi kérdése, amely éppenséggel a szövetség effektív voltára irányul (*aut hec sunt testamenta*, „avagy ezek volnának a szövetségek?”), beszédes. Az összezavarodott nép kétségbe vonja Isten mindig megújított szövetségét, amire éles kontrasztként következik az Örökkévaló válasza: a szabadítás.

Jegyzetek

- 1 A latin szöveg kommentált kiadása: Harrington 1976. Lásd még Howard Jacobson kiváló munkáját: Jacobson 1996. Ugyancsak hasznos Daniel J. Harrington rövid bevezetővel ellátott angol fordítása is: Harrington 1985; valamint Montague Rhodes James régebbi fordítása, Louis H. Feldman új, átfogó előszavával kiadva: James 1971. Bevezetési kérdésekben lásd – mint ilyenkor mindig – Albert-M. Denis monumentális munkája vonatkozó fejezetét: Denis 2000, 405–429.
- 2 70 után: Pierre-M. Bogaert, *apud* Harrington 1976, 2. kötet, 66–74; Feldman 1971, xxviii–xxxi; Harrington 1985, 299; 70 előtt: Murphy 1993, 6.
- 3 A kategóriát Vermes Géza alkotta meg 1961-ben, lásd Vermes, 1973; vö. továbbá Alexander 1988; kritikájához pl. Bernstein 2005 és legújabban Zahn 2011.
- 4 „1) evil plans are proposed by enemies of God; 2) counterplans are advanced by characters initially portrayed in a positive light, who express confidence in God’s support; 3) objections to the counterplans are raised through an individual; 4) God vindicates the latter by acting forcefully – bypassing the counterplan – and punishing the enemies”; Murphy 1986.

- 5 Jacobson 1996, 430–431.
- 6 Jacobson 1996, 431–432; Murphy 1993, 61.
- 7 Vö. az alábbi cikkeket: Towner 1973, kül. 113–117; Olyan 1991; Murphy 1995.
- 8 Murphy 1993, 62.
- 9 Az olvasatban Jacobson 1996, 435 megoldását követjük.
- 10 Olyan 1991, 77–78.
- 11 Ehhez lásd pl. Rajak 2000; Baslez 2007.
- 12 Josephussal kapcsolatban vö. Ladouceur 1987; Brighton 2009; korábbi irodalmi tájékoztatást nyújt a kérdésben Feldman 1984, kül. 524–526 és 769–789. Jóval későbbi párhuzamokhoz – a keresztes korból – lásd Bányai Viktória kiváló tanulmányát: Bányai 2010.
- 13 Ezt a szempontot a mű tágabb összefüggésében tárgyalja: Murphy 1988.
- 14 Olyan 1991, kül. 83–87; Murphy 1995, kül. 681–687.
- 15 Amint azt helyesen észrevételezi Jacobson 1996, 438.
- 16 Murphy 1986; C. Perrot *apud* Harrington 1976, 2. kötet, 43–47.

Bibliográfia

- Alexander 1988: Alexander, Philip S., „Retelling the Old Testament”: Carson, D. A. –Williamson, H. G. M. (szerk.), *It is Written: Scripture Citing Scripture. Essays in Honour of Barnabas Lindars*, Cambridge, 1988, 99–121.
- Bányai 2010: Bányai Viktória, „Aqédá mint archetípus a középkori zsidó mártírok leírásában”: Xeravits G. (szerk.), *Izsák megkötözése: történet és hatástörténet*, Budapest, 2010, 91–113.
- Baslez 2007: Baslez, Marie-F., *Les persécutions dans l’Antiquité. Vic-times, héros, martyrs*, Paris, 2007.
- Bernstein 2005: Bernstein, Moshe J., „‘Rewritten Bible’: A Generic Category Which Has Outlived its Usefulness”: *Textus* 22 (2005) 169–196.
- Brighton 2009: Brighton, Mark, *The Sicarii in Josephus’s The Judean War: Rhetorical Analysis and Historical Observations* (SBLEJL 27), Atlanta, 2009.
- Denis 2000: Denis, Albert-M., *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellenistique*, Turnhout, 2000.

- Feldman 1971: Feldman, Louis D., „Prolegomenon”: James 1971, i–clxix.
- Feldman 1984: Feldman, Louis H., *Josephus and Modern Scholarship*, Berlin, 1984.
- Harrington 1976: Harrington, Daniel J. et al., *Pseudo-Philon: Les Antiquités Bibliques* (Sources Chrétiennes 229–30), Paris, 1976.
- Harrinton 1985: Harrington, Daniel J., „Pseudo-Philo”: J. H. Charlesworth (szerk.), *The Old Testament Pseudepigrapha* (2. kötet), Garden City, 1985, 297–377.
- Jacobson 1996: Jacobson, Howard, *A Commentary on Pseudo-Philo’s Liber Antiquitatum Biblicarum, with Latin Text and English Translation* (AGAJU 31, 2 kötet), Leiden, 1996.
- James 1971: James, Montague Rhodes, *The Biblical Antiquities of Philo*, New York, 1971.
- Ladouceur 1987: David J. Ladouceur, „Josephus and Masada”: Feldman, L. H. – Hata, G. (szerk.), *Josephus, Judaism, and Christianity*, Detroit, 1987, 95–113.
- Murphy 1986: Murphy, Frederick J., „Divine Plan, Human Plan: A Structuring Theme in Pseudo-Philo”: *JQR* 77 (1986) 5–14.
- Murphy 1988: Murphy, Frederick J., „Retelling the Bible: Idolatry in Pseudo-Philo”: *JBL* 107 (1988) 275–287.
- Murphy 1993: Murphy, Frederick J., *Pseudo-Philo: Rewriting the Bible*, New York – Oxford, 1993.
- Murphy 1995: Murphy, Frederick J., „The Martial Option in Pseudo-Philo”: *CBQ* 57 (1995) 676–688.
- Olyan 1991: Olyan, Saul M., „The Israelites Debate Their Options at the Sea of Reeds: LAB 10:3, Its Parallels, and Pseudo-Philo’s Ideology and Background”: *JBL* 110 (1991) 75–91.
- Rajak 2000: Tessa Rajak, „Dying for the Law: The Martyr’s Portrait in Jewish-Greek Literature”: uő, *The Jewish Dialogue with Greece and Rome: Studies in Cultural and Social Interaction* (AGAJU 48), Leiden, 2000, 99–133.
- Towner 1973: Towner, W. Sibley, „Form-criticism of Rabbinic Literature”: *JJS* 24 (1973) 101–118.
- Vermes 1973: Vermes Géza, *Scripture and Tradition in Judaism: Haggadic Studies* (SPB 4), Leiden, 1973².
- Zahn 2011: Zahn, Molly M., *Rethinking Rewritten Scripture* (STDJ 95), Leiden, 2011.